

ZSENGE TERMÉS

A Hanság szeszélyei¹

E munka tisztelet- és köszönetadás nagyszüleimnek mindazokért az értékekért, amelyek erősítik bennem a szűkebb hazához való kötődésemet.

A történelem szeretete gyermekként ivódik belénk. Ez az a „köldökszínór”, amely soha nem szakad el, hanem meghatározza szülőföldünkhöz való kötődésünket.

Az én gyökereim apai nagyszüleim révén két faluhoz kötődnek: Györsövényházához nagypapám, Tárnokrétéhez nagymamám által. Ők ketten különösen fontosak az életemben. Kisgyermekként rengeteg időt töltöttem velük, ők tanítottak meg a szülőföld, a történelem szeretetére, valójában tőlük tanultam meg azt, hogy tiszteljük a múltat, ismerjük a régi idők történetét. Sokat meséltek gyermekkorukról, amikor még „teljesen más világ volt, mint ma”. Történeteik főleg a környék falvairól, az akkori szokásokról szóltak, élénken megmozgatták fantáziámat.

A Hanság, vagy ahogy a népielv nevezi, „a Hany”, lecsapolásáig, az 1900-as évek közepéig Magyarország egyik legjelentősebb mocsara volt. A Hanságon a Répce, Rábca és az Ikva folyik keresztül, évszázadokon át ezek táplálták az ingoványos, zombékos térséget, melynek egy-egy szárazabb szigetére emberek települtek. Az idetelepülők megtanultak együttélni a vizekkel. A hansági falvak lakói a természet szeszélyei, és a pusztító háborúk ellenére hűségek maradtak szűkebb hazájukhoz, a halban és más állatokban bővelkedő Hanság vidékéhez.

Évszázadok, sőt évezredek óta éltek emberek ezen a tájon, erről nagyon sok régészeti lelet árulkodik. Bezi határában neolitikumi, Sövényháza mellett pedig bronzkori kultúra nyomaira bukkantak. Az őskor emberei cölöpkunyhókban laktak, halászó- vadászó életmódot folytattak – állítják a régészek. Nagymamám, aki Tárnokrétiben született, maga is hallott a falu mellett fekvő Farkasdombon talált római leletekről, és az ún. római útról, amely mintegy kiemelve a Hanságból ketté szeli a mocsárvilágot, bizonyítva, hogy a IV. század elején uralkodó Galerianus császár egész Dunántúlra kiterjedő vízszabályozási munkálatai valóban sikerrel jártak.

A helyi feltételezések szerint Sövényháza a sövényfalú kunyhókról kapta a nevét, hisz egy időben itt húzódott a nyugati határ gyeplévonala, s a falu ennek volt katonai őrhelye. A falu első írásos említése 1396-ban történt Suuenzad, azaz Sövényzad alakban. A név előtagjában a hajdan itt folyó *Svény* folyónév rejlik, míg a szád utótagot, mely általában valamilyen torkolatot jelöl, az idők folyamán felváltotta a *húz* utótag. Egy, a faluban még ma is ismeretes monda így írja le a község eredetét. A Lébény felőli faluvégen valamikor régen megtelepedett egy halászmester. A vízparthoz közel cölöpöket vert le, azok közét vesszővel körülfonta, majd betapasztotta sárral. Mikor a víz megáradt, kimosta a sövényfalánk közéből az anyagot, de a faház megmaradt és a halász újra betapasztotta. Újabb árvizek után újra meg újra megépítette sövényfalú kunyhóját. A szájhagyomány szerint ez volt a település első épülete, a halász pedig az első lakója.

Tárnokréti nevére nem maradtak fenn mondák. A falut régen csak „Réthi”-nek nevezték. Szántóföldjeihez képest aránylag sok rétje volt, nevét valószínűleg innen kapta. A falu 1210 körül tárnokok földje volt. Mai nevét 1898-ban kapta, amikor is az 1898 évi IV. törvénycikk 2. § kimondja: „a község neve Tárnokréti”. A két falu népének élete összefüggött az őket körülvevő vízvilággal. Az itt élők megtanultak alkalmazkodni a környező vizekhez, sőt hasznot is húztak a folyók gazdag halállományából. A tárnokréti öregek emlékei szerint a megelőző szá-

¹ Elhangzott 2005. november 4-én, Székesfehérváron, a X. Ifjúsági Honismereti Akadémián. (Szerk.)

zadokban szinte minden háztól halásztak, csakúgy, mint Sövényházán. A Rábcában főleg ponty volt, de akadt csuka és harcsa is. A helyiek főleg csónakból, hálóval és varsával halásztak. Árvizek után a parton maradt halakat azonban bárki könnyűszerrel felszedegethette, mert a tőzeg fölé került halak a víz levonultával nem tudtak visszahúzódní a folyóba. Mivel a Rábca viszonylag ritkán fagyott be, télen is lehetett halászni. Ha azonban a folyó befagyott, a halászok figyelték az átlátszó jégen keresztül a sekélyebb területeket, ahol ha halakat láttak, baltával léket ütöttek a jégen, s a halakat kézzel megfogdosták. A halászok számára bármennyire is létfontosságú volt a víz, nem éltek kinn a Hanyban.

A régi időkben nemcsak a halászok, de a csikászok is jól éltek. Különösen áradások után volt sok csík a Rábcában. A halászok nem foglalkoztak vele, a nép viszont szerette. Húsát megsütötték, kirántották, de káposztában főzve is igen ízletes volt. A hal és a csík legtöbbször az emberek maguk fogyasztották, de azért vittek a piacra is. Idővel azonban a Rábca vizéből egyre kevesebb hal került az asztalra. Mára a szennyezett folyóban alig van hal.

Az egykori halászműltről azonban nem csak a falubeli öregek emlékei tanúskodnak. Réti 1701-ből előkerült pecsétjén zombékok és sás között benőtt csónak látható, keresztbe állított evezőkkel. Egy, az 1600-as évekből fennmaradt sövényházi pecsét leírása pedig a következő: „... a pecsét körirata olvashatatlan, azonban belső körében egy csónak lebeg, melyből nőalak emelkedik ki, amint karjait kitérve jobb kezében halat, bal kezében pedig evezőlapátot tart...” A Rábca és a Hany motívumai a továbbiakban is felfedezhetőek a falvak pecsétjein, valamint a mai sövényházi címeren is.

A halászok a Hanság vizeiből éltek, de voltak, akiknek a legelői, erdei adták meg a napi megélhetést. A nagymamám mesélte, hogy amikor ő gyerek volt, édesapja sokat járt ki a Hany legelőire kaszálni, vagy fát vágni: „Akkoriban mindent *részibe* csináltak. A paraszt megegyezett a földesúrral, hogy minden nyolcadik, vagy tizedik baglya széna után ő is kap egyet. A Hanyba mentek föl kaszálni. De nem volt ám olyan könnyű egy baglyát összehordani. A füvet le kellett vágni, megszáritani, megforgatni, aztán behordani a Hanyból. És akkoriban nem voltak olyan gépek, mint ma. Az emberek mindent kézzel csináltak. Édesapám napestig kinn dolgozott a legelőkön. És az a széna, amit kapott nem volt sok. Mi megetettük az állatokkal. Voltak abban az időben teheneink, nagyapámnak meg volt egy lova. Nagy szó volt az akkoriban. De volt, akinek még állata se volt. Az eladta a szénát. Ősszel meg fát vágni jártak édesapámék a Hanyba. Azt is *részibe* csinálták, mint a kaszálást. Sokat jártam kinn arra, ahol dolgoztak. Olyan 8–10 éves lehettem, mi hordtuk ki az ételt a dolgozóknak. Édesanyám összecsomagolta az ebédet, aztán elindultunk, olyan hatan-heten gyerekek. Mind ebédet vittünk a munkásoknak. Sokat kellett menni, amíg odaértünk, át a mezőkön. Sok kis metszés folyt még akkor Réti határában. Olyan kanális félek. De csak egy rönk volt rajtuk, azon kellett átjutnunk. Emlékszem, volt hogy egy kisebb gyerek, megcsúszott a rönkön, aztán beleesett a vízbe. Kiborult az ebéd is, amit vitt. Gombócokat csomagolt az anyja, de kifolyt a gombócok leve. Elkezdett sírni a kisgyerek, mi meg mondtuk neki: „No, ne sírj má! Meríts levet azokra a gombócokra a kanálisból! Bizony más világ volt akkor.”

Évszázadokkal ezelőtt a közlekedésben is fontos szerepe volt a vízvivlágnak. A Hanság ingoványos területeit az utak messze elkerülték, a meglévő utak pedig egy kisebb esőzés után is sártengerré változtak. Így Réti az év legnagyobb részében teljesen megközelíthetetlen volt. A Rábcakapi felé vezető útra úgy emlékeznek a falubeliek, hogy még a múlt század elején is esős idő után „tengelyig érő sárban” közlekedtek. A főútvonal a Hiccseren (Keszeg-ér) át Cakóháza felé ment. A Réti-Lébényi összekötő utat csak az 1990-es évek elején építették ki. Nagymamám mesélte: „Régen, amikor még nem volt meg a lébényi út, az emberek csak úgy mondták, Réti a világvége, mert Kapiból Rétiből vezetett út, de Rétiből nem lehetett továbbmenni, a busz is visszafordult Kapira. Persze volt út a Hanyon át, de azon nem lehetett menni, csak lóval meg kocsival. De vigyázni kellett a Hanyban, aki nem ismerte, könnyen ingoványos részre tévedhetett. Volt egy kitaposott rész, ami szárazabb volt, azon jártak az emberek. Az én nagybátyám, az sokat járt fel Mosonszolnokra, a vásárra. Mindig a Hanyon keresztül vezetett az útja. Emlékszem, egyszer vele mentem én is. Olyan 10–12 éves lehettem. Ahogy mentünk a kocsival, a lovak csak úgy kapkodták a lábaikat. Volt, ahol mintha beszakadt volna alattunk az út, és volt, ahol füstölt a föld is. De nem láttál mást a föld alatt, mint korhadó fát, meg gyökeret. Talán többszáz éveseket. De a régi emberek ismerték a Hanyt, tudták azok, merre vannak az utak, merre az ingovány.”

Az öregek emlegetnek olyan eseteket, amikor a Hany égő sarában lovas kocsi veszett el nyomtalanul. Ezekből az időkből való a Sövényház melletti Fehértói tóval határos Örvény elnevezése is. A helyi monda szerint itt az Örvény egy négyfogatú hintót nyelt el. Így a falubeliek szerint megközelítése emberre és állatra egyaránt veszélyes volt.

Tárnokréti utcáin is hasonló volt a helyzet, mint a falut a környező településekkel összekötő utakon. Az 1900-as évekig csak földutak voltak a faluban is, amelyek már minimális csapadék után is járhatatlanok voltak. Pont az utak rossz minősége miatt a Győr felé irányuló forgalom a Rábcán folyt. Nemcsak csónakok, hanem dereglyék is közlekedtek.

A történelem folyamán nem egyszer fordult elő, hogy a Hany védte meg az embereket a különböző háborúktól, vagy a haláltól. Voltak idők, amikor százak bujkáltak a mocsárvilágban. A XVI. században, amikor a török eljutott Győrig, a megyét végigduló csapatok hatalmas pusztítást végeztek ezen a területen. Porrig rombolt falvak maradtak a törökök után, a megmaradt lakosság pedig a Hanság szigetein talált menedéket. Csónakon menekültek ide az emberek. Ebből az időből származik az „Asszony szigetek” elnevezés.

A tárnokrétiak szerint Réti volt a környéken az egyetlen falu, amely nem hódolt be a törököknek. Rétit nem is rombolták porig, mint Markotabödögét, vagy mint más falvakat. Hogy miért nem, azt a falubeliek így tudják: „A törökök megjelentek a falu határában, és kértek egy-két férfit, aki majd elvezeti őket a markotai úthoz. A törökök megkapták, amit akartak, és a két férfi elvezette őket az úthoz, majd szabadon engedték őket. Markotán ugyanezt kérték, ám a falubeliek nem teljesítették kérésüket, ezért felgyújtották a falut.”

A falusiak tehát megtanultak együtt élni a mocsárral, kihasználták, védelmet nyújtott nekik, de ugyanakkor tisztelték is. A Hanság különös, rejtélyes világa azonban nem egyszer megmozgatta az emberek fantáziáját. Az előbb már említett nyomtalanul eltűnt hintón túl mindkét faluban találkozhatunk még hiedelmekkel, babonákkal.

Szinte mindenhol hallottak a Hanyban titokzatosan felbukkanó lidércfényről, vagy más bolygó tűzről. Ez a fényjelenség mindig mocsaras területeken tűnik fel, s úgy látszik, mintha a különböző nagyságú lángok egyik helyről a másikra szökkennének. Ez a kékes, néhol sárgás lángú fény élénken foglalkoztatta a nép képzeletét. Állítólag volt, ahol leástak ott, ahol a lidércfény sokszor felbukkant, de nem találtak mást, mint korhadt fát.

A lidércfényhez hasonlóan szinte mindenhol ismernek boszorkánytörténeteket is. A rétiek szerint, ha a tűzhelyre vízcsepp csöppen, és a cseppek az egyik helyről a másikra ugrálnak, akkor táncolnak a boszorkányok. Ugyanilyen babonás emlék a kisgyermekkel kapcsolatos szemmelverés. Ha a kisgyereket igen megnézték, és az csak egyre sírt, azt mondták: „Szemmel megverték.” Ilyenkor a sparheltből vassal szemes parazsat vettek ki, és a szikrát egy pohár vízbe tették. Ha a szikra leült, a gyerek szemmelverést kapott. Ilyenkor aztán meg kellett mosni a gyerek szemét a vízzel, a maradék, vizet pedig ki kellett vinni, és az ajtóban kiönteni.

Más, régen talán mindennaposnak mondható jelenségeket is tapasztaltak a Hanság közelében élők. A lidércfény mellett gyakran elhangzott a mondat: „Ég a Hany!” Nagypapám mesélt így: „A tőzeges földből helyenként füst jött elő és a füstöt a szél behordta a faluba. Ekkor mondták az emberek: *Ég a Hany!* De nem égett ott semmi. Legalábbis nem lángolt. A föld, az izzott. Évszázadok óta az ott korhadt fák, a tőzeges talaj, azt mondják az égett némán, láng nélkül.”

Mindenki ismerte Hany Istók történetét is. Nagymamám így tudja: „Egyszer régen a halászok kifogtak a Hanyból egy olyan 8–10 éves gyereket. De a gyerek teljesen vad volt. A testét pikkelyek borították, az ujjai között meg úszóhártya volt. Azt mondják mindig a vízbe' élt, nyers halat evett, meg kagylókat. Hogy, hogy maradt meg ilyen sokáig, senki se tudja. Talán nem is látott még más embert, beszélni, de még rendszeren enni se tudott. Az ispán lánya vette magához, megtanította enni meg beszélni is. Az nevezte el Hany Istóknak. Talán több évet is a lánnyal volt, már kezdett emberien kinézni, és azt mondják meg is szerette a lányt, egyszer mégis visszaugrott a vízbe, senki se hallott róla azóta, örökre elnyelte a Hany vize.”

Volt tehát, amikor a hany megvédte a népet, eltartotta a családokat, de volt, amikor a víz mindent elpusztított, amit az emberi kéz évtizedek alatt fáradságos munkával épített.

A történelem folyamán a Hany és folyói szeszélyei miatt számos alkalommal árasztotta el a víz nemcsak ezt a két falut, hanem gyakran az egész Rábaközt. Mivel a Hanság vízgyűjtő te-

rülete a Keleti-Alpok lábához nyúlik fel, az Ikva, a Rába és a Rábca időnként olyan nagy mennyiségű vizet szállított, hogy a Hanságot összefüggő víz borította el. Sőt a víztükör gyakran egybeolvadt a Fertőével, s így mintegy 600 km²-es óriási víztükrévé változott.

A folyóknak a Hanságon keresztül nem volt medrük az esés hiánya miatt. Árvizek alkalmával a Duna magas vízállása a Rábca egész víztömegét felnyomta a Hanságba, azt kitöltve, mint egy méltóságteljes folyó áramlott vissza a Fertőbe. Amikor a Duna vízállása lesüllyedt, a Rábca felnyomódott víztömege visszafordulva eredeti folyásirányába lefolyt a Dunába. Ilyenkor az egész Rábaköz vízben úszott, egyedül a lápszigetek dugták ki a hatalmas víztükréből a fejüket, és lettek ember és állat menedékei. Vízrajzilag a Fertő és a Hanság egymástól függött, medencéjükben – mint a közlekedőedények száraiban – állandóan egyenlő szinten állt a víz. Így az egyik áradása maga után vonta a másikat.

Az ember szakadatlanul harcolt a vízzel. A terület története számos pusztító árvízről mesél. Ezek közül a legemlékezetesebbek: 1267-ben jeges árvíz pusztított karácsonykor. 1426-ban ismét jeges árvízzel találkozhatunk. 1602-ben és 1626-ban huszonhat falu került víz alá. A Rábca a szabályozás előtt hatalmas károkat okozott. Ezekből az időkből való Sövényházáról a következő feljegyzés: „Határunknak falunk felől fekvő földjeinket, rétjeinket és legelőinket már három év óta a Rábczából jövő árvíz elborítja, s vetéseinket, rétjeinket és legelőinket annyira elpusztítja, hogy azoknak semmi hasznát nem vehetjük, s így saját nagy kárunk mellett a tőlünk járandó évi adót csupán ingyen fizetni kénytelenek vagyunk.”

Bár a folyók vízkárelvései többször foglalkoztatták az országgyűlést, de csak az 1700-as évek végén bízták meg Hegedűs Antal mérnököt a Hanság területének felmérésével, a lecsapolási tervek elkészítésével. A Rábca előszabályozása 1786-tól 1813-ig tartott. Ez a szabályozás azonban csak átmeneti jellegű volt. Bár a korábbi évekre jellemző nagy árvizek nem voltak, az árvízveszély továbbra is fennállt. Az újbóli szabályozás során a Rábca egy teljesen új, majdnem egyenes medret kapott, valamint kiépültek az árvízvédelmi töltések is. Ezek építése azonban különösen sok gondot okozott a rossz, tőzeges talaj miatt. A munkát 1886 szeptemberében kezdték Győr határában. A Győrsövényház és Tárnokréti közti teljesen egyenes szakaszt 1891-ben ásták.

A munkát az Alföldről érkezett kubikusok végezték, nagy részük családotól érkezett. A falu határában földkunyhókban, vagy a faluban istállóknak, pajtákban éltek. A régi öregek elbeszélése szerint volt saját italmérésük, mégis gyakran bejártak a falu kocsmáiba. Ilyenkor gyakran lerészegedtek, és verekedésbe keveredtek. Állítólag több agyonvert embert is beletemettek a Rábca töltésébe.

A réti öregek még ma is használják elvéve nagy hőség idején a következő felkiáltást: „Véízet! Véízet! Fólík a zsérom!” A szájhagyomány szerint a kubikusok a faluban keletkezett tüzek oltásában is részt vettek. Az égő háztetőkről öntözték a tüzet, s közben alföldi tájszólással kiabáltak. Állítólag ebből az időből származik a Réti határában fekvő *Pénzesdomb* elnevezés is, mivel ott fizették ki a munkásokat.

A Hanság és a Rábaköz vidékének szabályozása sikerrel járt, a régi mocsárvilág majdnem teljesen eltűnt. 1866-tól néhány év szárazság következett, aminek következtében nemcsak a Fertő, hanem a Hanság is kiszáradt. Mindenki abban reménykedett, hogy a víz talán örökre eltűnt erről a vidékről, az 1870-es években azonban újra megjelent a régi víztükör, visszaállítva ezzel a Hanság több évszázados jól megszokott, ám sohasem kiismerhető világát. 1875-ben a Rába Szabályozási Társaság határozatot hozott a Rábca szabályozására.

Bár az azóta eltelt évek folyamán korántsem olyan gyakoriak az árvizek, mint azelőtt, a XX. század története mégis két nagy árvízről számol be. Az első az 1954-es árvíz volt. Gazdag termést ígérő nyár előtt álltak a falvak lakói; ám csapadék több esett a kelleténél, s a folyók június végén áradni kezdtek. A Rábca menti falvakban megkezdődött az alacsonyabban fekvő területekről a termés betakarítása. Nagymamámnak földjei voltak azon a területen, maga is emlékszik erre az időre. A folyók mentén éjjel nappal folyt a védekezés. Az áradás mértéke meghaladta az 1889-es értékeket, végül július 15-én Ásványrónánál a Duna átszakította a gátat, megmentve ezzel több tucat hansági falvat az elárasztástól. A Duna vízszintje csökkent, és ezzel párhuzamosan a mellékfolyók is apadni kezdtek.

A másik nagy árvíz 1965-ben volt. A sok esőzés miatt június 4-én elrendelték a Rábacán a harmadfokú árvízvédelmi készültséget. A vízszint június 16-án 5 cm-rel meghaladta az

1954-ben mértet, így 757 cm volt. Majd június 17-én Rábcakapi felett, az Unger tanyánál gát-szakadás történt. A helyiek ma is úgy gondolják, hogy erőszakos gátszakítás történt, azért, hogy ne Győrt vigye el a víz. A víztömeg Lébény és Győrsövényháza felé áramlott. A két falu között nyúlgátat építettek. A töltés 19-én estig elkészült. A víz lakott területet nem veszélyeztetett, majd 21-én éjjel elérte Lébényt. Még 23-án is több mint 3000 ember volt a gátakon, s az apadást lassították az esőzések. Nagypapám így emlékszik: „A Sövény-Lébény közti útra éjjel-nappal hordták a homokot Patona mellől, a Kosdombról. A víz nemsokára a lébényi istállóig is elért. Sövényházát annyira nem veszélyeztette a víz. Lébényt viszont annál inkább. Nem is engedtek át lébényieket a sövényházi Rábca hídon, mert félték, hogy a lébényiek átszakítják a gátat, azért, hogy a víz Sövényháza felé folyjon. Az emberek éjjel az udvaron álltak, és figyeltek, nem szakad-e a gát. A gátat éjjel-nappal vigyázták. Én nem voltam beosztva, mert dolgoztam akkoriban. Egyszer-kétszer azért mégis kimentem megnézni, mi a helyzet. Homokszákok, meg rőzsekötegek is erősítették a gátat. A Rábca egy ideig visszafelé is folyt, mert a Dunába’ annyi volt a víz, hogy a Rábca vizét is visszanyomta. A Duna aztán Szlovákia felé átszakította a gátat. Ez mentette, meg Sövényházát, Lébényt, vagyis az egész környéket. A szlovákiaiakra számítottak, hogy a víz felénk jön, a mi gátjaink viszont erősebbek voltak. A Duna apadni kezdett, így a Rábca is. Sövényházánál, a Rábca hídnál pedig átvágták a töltést, hogy a Hanyban lévő víz visszaszivárogjon a Rábcába. A többi területen visszaszivattyúzták a vizet a mederbe. A rétek, a földek, a termés viszont tönkrement. Az volt a legnagyobb árvíz a Rábcán.”

Az 1965-ös árvíz óta szerencsére nem volt számottevő veszély a Rábcán, bár ahogy az öregek mondják, nincs is annyi eső, mint régen. Nagypapám gyermekéire emlékszik: „Amikor még gyerekek voltunk, a mai Ady út mögött legelő volt. Volt ott egy kút, meg egy vályú is. Amikor sok eső esett, elborította a víz a rétet. Mindig elkötöttük a vályút, azzal csónakáztunk a mezőn. Olyan térdig érő víz lehetett a réten. De volt egy rész, nem nagy, talán 500 m², ami magasabban volt, mint a többi. Ott volt a kenderes mögött. Azt a részt soha nem borította be a víz. Azt a kis szigetet de sokszor hajóztuk körbe! Madarak laktak ilyenkor a szigeten, bibecek. Aztán száraz napok jöttek, a víz eltűnt a rétről, mintha nem is lett volna. De nem kellett sokat várni, egy kis eső, és megint hajózhattunk.”

Az 1950-es években a talajvízszint is jelentősen csökkent a csatornázások, valamint a Hanság lecsapolása miatt. Nagymamám így emlékszik: „Amikor mi ’45-ben Sövényházára költöztünk, a kertek mögött bizony még hullámozott a víz. Az ’50-es években lehetett, amikor lecsapolták a Hanságot. Nyáron jöttek az egyetemisták. Azok csinálták a munka nagy részét. Azóta nem hullámoznak a mezők, nincs víz a Hanságba’, de sokat nem értek el vele. A rossz tőzeges talaj nem lehet vetni semmit, ha mégis megpróbálják megvan a veszélye, hogy egy nagyobb eső után elúszik az egész. Amikor aztán a ’90-es évekbe’ feloszlott a tsz, és felosztották a földeket, akartak nekünk adni a Hanyban földet, de hát mit kezdtünk volna vele?”

A Hanság lecsapolásával a régi, a számomra és a nemzedékem számára már elképzelhetetlen vízvilág megszűnt létezni. Ma már csak a rossz tőzeges talaj, a kiszáradt kanálisok, és az öregek emlékezete őrzi a régi világot egy darabját.

Bár mostanában hallani olyat, hogy a Hanyt ismét feltöltik, hiszen a lecsapolt területeken nem lehet igazán termelni. Megpróbálnák a Hany egykor gazdag élővilágát visszaállítani. Ám ezzel, ki tudja mit érnének el? Lehet, hogy a kertek alja ugyanúgy hullámozik majd, de a régi vízvilág hangulata azt hiszem nem jönne vissza ebbe a régi-új Hanyba már soha többé. A mai ember képtelen úgy együttélni a természettel, mint az egykori halászok, akik meghagyva a természetes egyensúlyt éltek a vízből. A mai ember nem fél a lidércfénytől, a mai embernek nincsenek babonái. A mai ember a technika szemével néz a világra, s az általa épített modern világban már csak nemzeti park formájában kaphat helyet a régi idők emlékét őrző ingovány.

S ha a jövő egyelőre bizonytalan is, a két Hanság-széli falu történetéből kiderül, hogy az ember hogyan élt együtt az őt körülvevő vízzel, valamint példát ad arra, hogy az ember csak eszköz a természet kezében. Győrsövényháza és Tárnokréti történetében találkozhattunk pusztító árvízvel, török dúlással, babonával, félelmetesnek tűnő jelenségekkel egy olyan helyen, ahol a sok viszontagság után is élnek emberek, akik, ha a sors úgy hozta, újrakezdték mindent. Úgy, mint a mondában a halász, annyiszor építette újra kunyhóját, ahányszor azt a víz elmosta.

A világ változik. Ha elfogadjuk, ha nem. A halászok és a babonák ideje lejárt. Ami ma jelen, holnap már a múlt. És a jelen, bár modernebb, tán szebb és gazdagabb, mint a tegnapi világa, mégis a múltra épül, biztos alapokat adva a jövőnek. Épp ezért fontos ismernünk a múltat, legyen az hazánk, Magyarország, vagy csak szűkebb környezetünk története. Azt hiszem erre tanítottak meg nagyszüleim, talán nem is egészen tudatosan. És azt hiszem, erre tanított egy régi, nagyon kedves tanárom, aki mindezt így foglalta össze: *Gyökerek nélkül nincs jelen, és nincsen jövő.*

Bár az ingoványos Hany varázsa szertefoszlni látszik, nem szabad elfelejtenünk, hogy az öregek emlékezetében még él. És élni fog mindaddig, amíg mi – fiatalok – teszünk valamit azért, hogy fennmaradjon.

Fajkus Beáta

Felhasznált irodalom: *id. Nagy Ferenc és ifj. Nagy Ferenc: Tárnokrét története 1, 2, 3; Timaffy László: Rábaköz és a Hanság; Révai Nagylexikon; Megyei Levéltár adatai. Györsövényház történetéről mindeddig senki nem írt helytörténeti munkát. A falu lakóinak számára egy 50 oldalas, mára agyonfénymászolt, szinte olvashatatlan dolgozat jelenti a falutörténetet. Ezt az írást is felhasználtam. Sokat segítettek nagyszüleim. Nagymamám, Gecsei Mária 1932-ben Tárnokrétben született. Ő, szülei és öccse 1945-ben költöztek Györsövényházára. Nagypapám, Fajkus József 1930-ban született Györsövényházán. Mind a mai napig itt élnek a faluban.*

Egy virágzó kalotaszegi település Kolozs megyében – szülőfalum, Tordaszentlászló¹

Szülőfalum Erdély szívében terül el, a kincses várostól mindössze 23 km-re délnyugatra, Torda várostól pedig északnyugatra 36 km távolságra.

Már a római korban lakott vidék volt, ha nem is a falu mai területe, de a környék mindenképpen: fontos kereskedelmi útvonal haladt itt el, amelyen a tordai sóbányákból származó só és az Erdélyi Szigethegységéből bányászott nemesfémek szállítása történt.

A település egy szűk, csak észak fele nyitott völgyben létesült, a környező dombok teraszait is elfoglalva, ez a *Szentlászlói-medence*. Ezek a dombok már a Szigethegység szelíd vonalú előhegyei, a közelben emelkednek a *Gyalui-havasok* valamint az ún. *Öreghegy*. Két folyó vízgyűjtője között (Aranyos és Kis-Szamos) a helyi vizeket a *Fenes patak* gyűjti össze.

A település keletkezéséhez számos legenda is kötődik. Mai tudásunk szerint a honfoglalás esztendőiben a besenyők támadásainak kivédésére a Kis- és Nagy-Szamos völgyében öt nemeszedék maradt hátra, közülük a mai Kolozs megyének megfelelő területen a *Mikola-nemzetség*, míg a tordai sóvidéken a *Szil-Kalocsák* telepedtek meg. Címerállataikat a népi díszítőelemek őrizték meg, hímezéseken ma is gyakran fordul elő a *szarvas*, valamint a *páva* motívuma.

A falu szűkebb betelepítését a néphagyomány Szent László királyunk (1077–1090) nevéhez fűzi, de *Kálti Márk* krónikája is említést tesz arról, hogy egy, a kunok felett aratott győzelem emlékére a szent király templomot alapított, s köré telepítette vitézeit. A középkor folyamán komoly *Szent László-kultusz* divott, a templomon kívül kápolna is épült a falu határában, sőt egészen a reformációig zarándoklatokról is tudunk. A szent királyról ma is rengeteg legenda él, nagyon sok változatban.

Az első hiteles írásos említés falumról 1285-ből, egy osztozkodó birtoklevélből származik, ez *ecclesia Sancto Ladislai* néven említi, s ugyanez utal vissza Imre király (1196–1204) adománylevelére, mely tanúsítja, hogy a XIII. század kezdetén áll már Szent László temploma. 1333 körül egy pápai tizedjegyzék *villa de Sancto Ladislao Miklós nevű papját* említi, aztán

¹ Elhangzott 2005. november 4-én, Székesfehérváron, a X. Ifjúsági Honismereti Akadémián. (Szerk.)

1409-től mint possessio Zenthlaslo regalis, a közeli *Léta várához* tartozik, hol Kolozs, hol Torda-Aranyos vármegyéhez. A királyi várat a századok során számos család mondhatta magáénak, közülük a néphagyomány *Herepei Márkusról* (Erdély alvajdája 1450 körül, a falu melletti egykori kápolna építtetője – a kápolnának romjai sem láthatók, a nép Póka-varának nevezi), a *Dengelegi-Pongrácz családról* (az Árpád-kori templom bővítéséhez járultak hozzá), illetve a hírhedt *Gécziokról* emlékezik meg, de mellettük birtokolta még a várat Corvin János, aztán a Balassák, Jósikák és ez utóbbiak leányági leszármazottai, a Mikesek és Széchenek is.

A falu lakossága valószínűleg száz hatásra is fejlődött: a II. András által kezdeményezett betelepítési hullám nyomán még a XIX. században is megfigyelhetők például száz eredetű nevek, gyakran tárnak fel olyan sírokat, amelyekből száz viseletmaradványok kerülnek elő, sőt, a falu egészen 1813-ig mint Szász-Szentlászló szerepel hivatalos dokumentumokban (a Tordaszentlászló nevet az 1876-os közigazgatási átszervezéskor kapta, megkülönböztetés okáért, amikor Torda-Aranyos megyéhez csatolták – Kolozs megyéhez 1930 óta tartozik). A szászok azonban valószínűleg beolvadtak, mert ezután semmilyen más lelet nem utal jelenlétükre.

Amint már említettem, még a XI. században Szent László alapít templomot és az egyház azóta folytonosan, megszakítások nélkül él. A templomot 1488-ban a Dengelegi-Pongrácz-család bővítette ki, tanúskodik erről az egykori templomból megmaradt két zárókö, egyiken a család címere, másikon az 1488-as évszám mellett Krisztus-monogram olvasható. Ekkor csúcsíves boltozatú lett a kúp alakú dombon magasodó építmény. Harangja még ennél is idősebb. *1478-ból* való, felirata a következő: ORA NOBIS BEATE REX LADISLAUS. AODNI 1478. A reformáció már 1550 körül elért Erdély ezen vidékére, s a falu lakossága kivétel nélkül áttért, azonban komoly megpróbáltatásokat élt át a rekatolizáció alatt, mégis változatlanul, mai napig tiszta református közösséget alkot. A gótikus stílusú templomot, mely különálló fa haranglábbal is rendelkezett (tehát saját tornya nem volt), *Tamó Gyula* lelkipásztor idejében bontották le, 1888. március 19–20-án, ekkorra már szinte használhatatlanná vált, s kicsi is volt a gyülekezet számára. Köveit az újonnan épülő templomba és az iskolába építették bele, de néhány faragott kő, ablak- és ajtókeret megőrződött, például egy gótikus ablakfaragványt később sírkőként találtak meg, a boltíves ajtókeret pedig ma egy kolozsvári magánházon látható, ide az Erdélyi Történeti Múzeumból került.

A kántori pulpitus (1750), a szószékkorona (1746), a második harang (1789), de az orgona (1823) is átkerült az új templomba. 1917-ben ágyúöntvénynek elrekvirálták az 1789-es harangot, a régebbit pedig, mivel elrepedt 1919-ben öntették újra – ahogy itt mondják –, hogy hívja az élőket, sirassa a holtakat, s megtörje a villámok erejét.

Az iskola léte egészen a múlt század elejéig, teljesen az egyháztól függött. Hogy mióta van intézményesített oktatás, nem tudni, viszont az biztos, hogy 1606-ban, Bocskai fejedelem korában már rendes egyházi iskola működött. Ebből az évből származik ugyanis a magyarfenesi római katolikus templom falán egy felirat, Türei Gáspár rektortól. Az anyanyelvi oktatás szakadatlan volt, szükségességét talán az bizonyítja legjobban, hogy mindig nagyon sok volt a gyermek: 1873-ban például, a falu 1020 lelkes összlakosságából 220 iskolaköteles gyermek, és még 1914-ben is csak az első elemiben 52 gyermek volt. Az egyház fenntartásáig alól 1929-ben került a község kezébe az iskola, amely ma nyolc osztállyal működik, de a diákok száma még így is 100 alatt marad, s az óvodából kevés utánpótlás érkezik.

1864-ben épült a falu központi fekvésű helyén a 64 szobás, angol barokk stílusú *Jósika-Mikes-Széchen-kastély*, értékes dendrológiai park közepén, *gróf Széchen Miklós* megbízásából. Ő volt a falu utolsó földesura és egyben az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó párizsi nagykövete, s arról maradt emlékezetes, hogy amellet, hogy nyugati nagyvárosokba a faluból vitt belső személyzetet s azoktól megkövetelte, hogy mindenütt a szentlászlói viseletben járjanak, olykor leányait is ebben járatta. A kastélyt örököse 1923-ban eladta a román államnak, mivel a falu nem tudta előteremteni a megvásárláshoz kellő összeget, s jelenleg tudóstanatórium működik benne. Műemlékjellegéből napról-napra veszít a közömbösség és nemtörődömség folytán, amellyel az ilyen tulajdonokat kezelik.

A már említett Tamó Gyula református lelkész nevéhez kapcsolódik a szellemi élet beindítása Tordaszentlászlón. 1888-ban férfidalárdát alapított, aztán könyvtár, olvasó egyesület, amatőr

színtársulat és tűzoltó testület létesült. A millennium emlékére a falu nyugati oldalán emelkedő dombon 1000 darab fenyőfát ültettek, ezek ma az ún. Kiserdő fái.

A dalárda ma vegyeskarként él tovább és őrzi a hagyományos jelleget, minden évben nagy népszerűségnek örvendő kórustalálkozót szervez, mindig László-napkor, június 28-a körül, ez a Szent László-zarándoklat felelevenítését jelenti. Az amatőr színjátszókör kezdeményezésére 1998-ban létrejött a *Thamó Gyula Közművelődési Egyesület*, és minden kulturális szervezetet felkarolt. A tűzoltó testületnek ma már nincs gyakorlati szerepe, azonban az ebből alakult fúvószenekar Erdély-szerte híres, és az 1989 után elindult néptánc-mozgalom is jó termőtalajra lett: jelenleg két néptáncsoport is működik, különböző korú fiatal tagokkal, és az oktatóknak köszönhetően saját falunk táncát is megtanulhatták. A település piacán az első- és második világháború helyi áldozatainak obelisz és kopjafa állít emléket. A faluban már jónéhány éve foglalkoznak vendégfogadással, jól szervezett faluturizmus keretein belül, nyaranta 2000–3000 turista fordul meg tájainkon.

Tordaszentlászló kalotaszegi jellegét leginkább a falumúzeum őrzi, amely 1967 óta gyűjti folyamatosan anyagát, előbb csak a faluból, most már a tágabb, kalotaszegi környezetből, ezért lett *Kalotaszegi Tájház és Falumúzeum*. 1996-ban költözhetett végre a tárlat egy hagyományos szentlászlói parasztportára. (Néhány képe a hátsó borítón látható.)

Kalotaszeg Erdély egyik leggazdagabb, legelőbb néprajzi tájegysége, egyik legfontosabb jellemzője a tiszta magyar szó, emellett pedig a hagyományokhoz való ragaszkodás. Területileg Kolozsvártól nyugat fele húzódik, a Kapus és Nádas folyók mentén, fővárosa *Bánffy-hunyad*. Negyvenegy falu alkotja, mind különlegesek, szellemi és anyagi hagyományokban bővelkednek. Három jellegzetesebb vidékre tagolódnak: *Alszeg, Felszeg és Nádasmente*. Tordaszentlászló ugyan három néprajzi tájegység találkozásánál fekszik, *Kalotaszeg, Aranyos-vidék és Mócvidék* határán, néprajzilag azonban sajátosságai egyértelműen Kalotaszeghez kötik. Szép magyar nyelvet beszélnek, őrzik hagyományos, a nemesiből kivált viseletüket, életmódban, díszítőművészetben, építészetben mind a kalotaszegi jelleg érvényesül.

A népelet egykori mozzanataiból máig megtartotta az ünnepi szokásokat, a mezőgazdaság ma is szerves része a mindennapoknak, tartanak állatokat, s állatvásárokat is rendeznek Szent György-napján, bált pedig nem is egyet: szüreti bált, Szent Mihály-napi bált, farsangi bált. Az ősi elemek ma még együtt élnek a modern társadalommal, hiszen vendéglők, szórakozóhelyek nyíltak és szinte városi kényelemben is lehet élni. Kolozsvár, közelsége miatt számos lakosnak munkahelyet, a diákoknak továbbtanulási lehetőséget biztosít. Sajnos már nem színmagyar a lakosság, de még mindig 1000-es lélekszám fölött van, a más nemzetiségű családok száma elenyésző. A sokszáz esztendős település ma is él és igyekszik, éppen sajátosságaiba fogóva, megmaradni.

A tájon mindenütt fellelhetők a nép által *Szent László pénzének* nevezett apró, kerek ősmaradványok (Numulites Perforatus), valamint néhány km távolságra található a *Szent László-forrás* és a híres kirándulóhely, a Hesdát-patak által kialakított *Tordai-hasadék*. Mindezekhez mondák és legendák sora kapcsolódik, s mindnek a szentként tisztelt király nevéhez van kötődése. A közeli Szászfenes határában vívta *II. Rákóczi György* a törökkel azon csatáját, amelyben halálos sebesülést szerzett, s ugyancsak Szászfenes határában emelkedik a *Leányóár* magaslata. Ennél is közelebb, körülbelül 6 km-re, *Isztolna* román falu határában húzódott az 1940-es évek határrevíziója nyomán az Észak- és Dél-Erdélyt elválasztó határvonal, ennek közelében ma egy faragott kapu áll, elég rossz állapotban. A falu határrészein is áthalad a leendő Észak-Erdélyi autópálya tervezett nyomvonala. Kedvelt kirándulóhelynek számítanak a közelben emelkedő *Kisbánya-havas* sípályái, de nyáron is rengeteg látogatója van a tiszta hegyi levegőjű, gyönyörű kilátást nyújtó tájnak.

Boldizsár Zeyk Zsuzsa

Bibliográfia: Boldizsár Zeyk Imre: Tordaszentlászló és környéke az erdélyi faluturizmusban. – *Teleki Mihály: A tordaszentlászlói református egyházközség története. A szentlászlói ev. ref. Egyházközség protocoliuma, 1873–1905. Kézirat.*